

JONA LENDERING

OUDE POPYRI,
MODERNE
CONTROVERSE

BE
DR
IE
GL
JK

EC
HT

Jona Lendering

BEDRIEGLIJK ECHT

Oude papyri, moderne controverses

Uitgeverij Omniboek

INHOUD

Inleiding	7
1. Eerstejaarsstof	9
Papyri en krentenbrood	9
Zes voorbeelden	11
Het belang van provenance	18
2. Van de Nijl naar het museum	25
Vervaardiging	25
Opgraving	31
Illegale handel	33
Conservering en publicatie	36
Datering	42
Presentatie	49
3. Wat papyri bijdragen	53
De Leidse Amunpapyrus	53
De Oxyrhynchospapyri	57
De Dode Zeerollen	69
De Villa van de Papyri	75
Bladen uit de Koran	80
4. Problematische papyri	87
Geheime Marcus	87
Artemidoros	90

Het Evangelie van de Vrouw van Jezus	95
De Dode Zeerollen: de Greencollectie en de Schøyencollectie	98
Het Marcusfragment	103
De Sappofragmenten	105
De affaire-Obbink	112
Het representatieve en het nieuwswaardige	117
5. De toekomst	121
Prijsopdriving en brownwashing	121
Werkdruk, hyperspecialisme en bureaucratie	124
Inktanalyse	127
Envoi	132
Dank	135
Literatuur	137
Noten	139
Bij wijze van register	141

1 EERSTEJAARSSTOF

Papyri en krentenbrood

Wetenschap begint met waarnemen. Een onderzoeker ziet dingen, stelt zaken vast. In jargon: hij of zij verzamelt data ofwel gegevens. Daarna combineert de onderzoeker zijn data met andere data en begint hij patronen te herkennen. De gegevens worden informatie. Deze kan vervolgens de basis vormen voor een plan om nieuwe waarnemingen te doen. Als een onderzoeker denkt voldoende inzicht te hebben verworven, draagt hij dit over, waarna andere geleerden en de samenleving ermee verder kunnen.

Net als andere wetenschappen kent de oudheidkunde diverse soorten data. In dit boek zijn twee groepen belangrijk: de materiële overblijfselen en de antieke teksten. Ze overlappen. Omdat teksten waren geschreven op perkament of papyrus, maakten ze deel uit van de materiële cultuur en gingen ze de weg van alle stof. Ze raakten versleten en vergingen. Daarom waren er in de Oudheid en Middeleeuwen altijd kopiïsten die het geschrevene kopieerden, zodat de informatie weer een tijd mee kon. Het handmatig kopiëren van oudere kopieën van nog oudere kopieën van weer oudere kopieën ging door tot de vijftiende eeuw, toen de uitvinding van de boekdrukkunst het proces mechaniseerde, vereenvoudigde en verbeterde.

Omdat kopiïsten dure vaklieden waren, selecteerde een bibliotheekeigenaar alleen het belangrijkste om te laten overschrijven. Een oud kasboek hoefde niet te worden gekopieerd en de daarin opgenomen informatie is dus verdwenen, terwijl de gedichten van Homeros, die elke generatie nieuwe bewonderaars vonden, steeds opnieuw werden gekopieerd en voor ons bewaard zijn gebleven. Een eerste constatering is dat teksten die langere tijd buiten de literaire smaak lagen, onherroepelijk verloren zijn gegaan. Onze blik op de Oudheid is in hoge mate bepaald door de literaire smaak van de late vierde eeuw n.Chr., toen de voornaamste antieke teksten voor het laatst op enige schaal zijn overgeschreven. Er zijn geen complottheorieën nodig over christelijke fanatiekelingen die zo'n hekel hadden aan ketterse evangeliën of antieke erotische poëzie dat ze alle handschriften vernietigden. Niet de verdwijning van antieke teksten vraagt om een verklaring, maar het niet-verdwijnen.

Dat verdwijning de vanzelfsprekende gang van zaken was, valt natuurlijk te betreuren. We zouden graag de jaarrekening hebben van een Romeinse villa, aangezien we veel te weinig weten van het antieke economische denken. We hadden ook wel meer filosofische en wetenschappelijke traktaten gehad willen hebben. En wat zouden we graag het kattenbelletje lezen waarin iemand zijn bezoek aankondigt. Of de notulen van de vergadering van de dorpsraad. Een vergunning, een feestrede, een horoscoop, een schoolopdracht, een verzoekschrift, een brief. Er zijn honderdduizenden teksten geweest, geschreven op allerlei materialen en in allerlei talen, maar ze zijn vrijwel allemaal verloren gegaan.

De uitzonderingen die wel zijn overgebleven – nog altijd vele duizenden teksten – zijn het onderwerp van het oudheidkundig specialisme dat bekendstaat als papyrolo-

gie. Het gaat om de bestudering van teksten die nog in de Oudheid zijn geschreven en die dus niet tot ons zijn gekomen via een keten van antieke en middeleeuwse kopiïsten. Hier hebben bibliotheekeigenaren geen selectie aangebracht, hier vinden we niet wat latere generaties belangrijk vonden, hier vangen we glimpen op van de antieke schrijfcultuur zoals die werkelijk heeft bestaan. Dit zijn de ruwste oudheidkundige data en daarbij gaat het (al suggereert de naam “papyrologie” anders) niet alleen om teksten die zijn geschreven op papyrus, maar ook om perkament, leer, hout, textiel en potscherven.

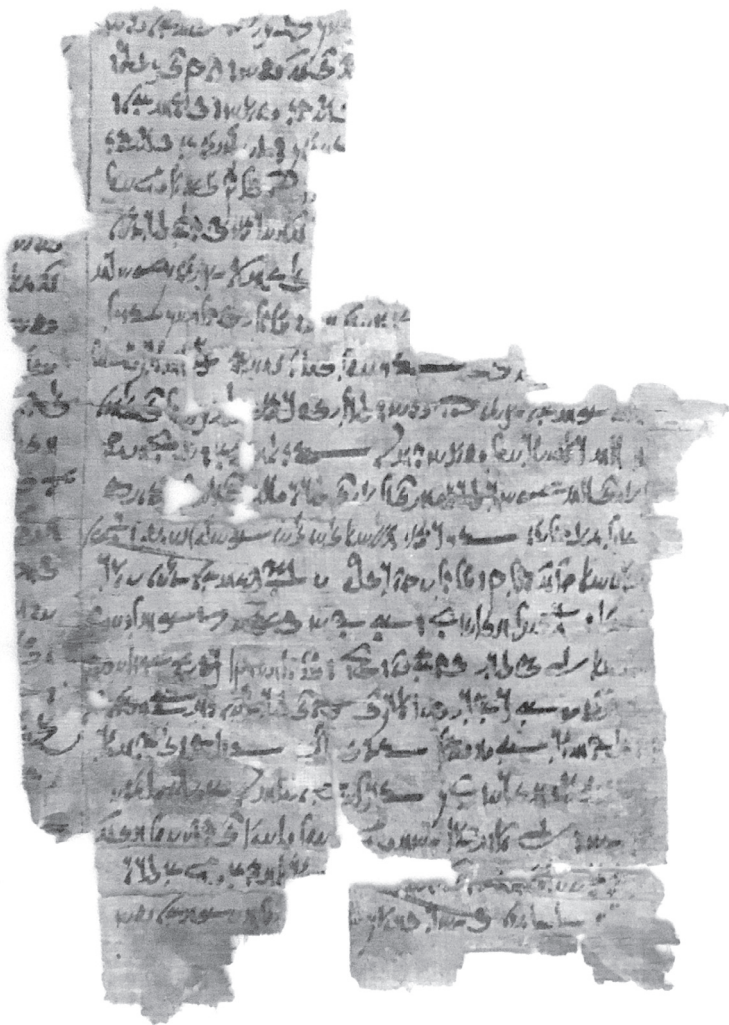
Een van de prettige kanten van papyrologie is dat de grens tussen tekst en materieel object niet bestaat. Wel is er een volgorde waarin onderzoekers werken. We zullen zien dat de analyse van de tekst pas kan beginnen als het materiële aspect voldoende is onderzocht. Helaas gaat het niet altijd zoals het hoort. Sommige classici hechten zoveel waarde aan het geschrevene dat ze geen acht slaan op de materiële kant van een papyrus, hoewel die informatie cruciaal is. Berucht is de man die tijdens een opgraving zijn collega, de egyptoloog William Flinders Petrie (1853-1942), inpeperde dat het intekenen van de vindplaats even stompzinnig was als het registreren van de krenten in een krentenbrood.

Hoewel deze anekdote een eeuw oud is, zullen we constateren dat het materiële aspect nog vaak wordt onderschat. Dat mag dan onprofessioneel zijn, het is stiekem wel begrijpelijk, want antieke teksten zijn nu eenmaal interessant. Ook dat zullen we constateren.

Zes voorbeelden

Het aantal gepubliceerde antieke teksten loopt in de tienduizenden. De Trismegistos-database bevatte in

november 2019 ruim 65.000 papyri en ruim 7000 stukken perkament. Het is zinvol eerst eens wat voorbeelden te bespreken. Hierna volgen er zes. Wie er meer wil, kan terecht op website papyrus-stories.com.

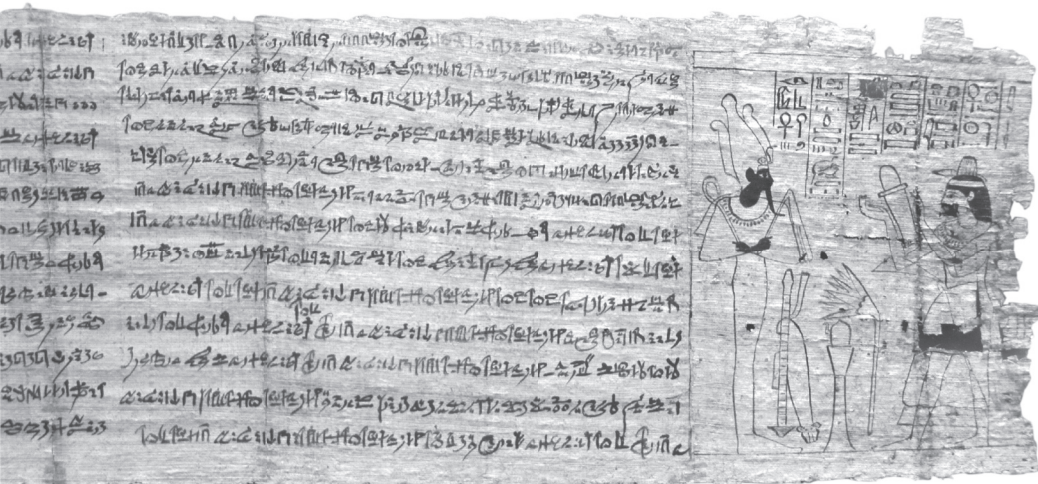
De mythe van Horus en Seth. (Demotisch; papyrus; eerste eeuw n.Chr.; Neues Museum, Berlijn.)

Het eerste voorbeeld komt uit het Egyptische Her-
mopolis en bevat de mythe van de strijd tussen de go-
den Horus en Seth, een verhaal dat we vooral kennen
dankzij papyri.

Dit is geen hiërogliefenschrift. Dat was ontworpen
voor in steen gehouwen inscripties maar omdat de
Egyptenaren later met inkt waren gaan schrijven, was
het plaatjesschrift vereenvoudigd geraakt. Egyptologen
noemen de vereenvoudigde schriftsoorten hiëratisch
en demotisch. Hoewel ze minder artistiek ogen, hoef je
geen Egyptisch te kunnen lezen om te zien dat de schrij-
ver van deze mythologische papyrus een mooie hand
had. Dat is geen toeval. In een samenleving waarin de
meeste mensen ongeletterd waren, bezaten klerken
een zeldzame vaardigheid en dat lieten ze weten ook.
Schoonschrift was eeuwenlang een niet te onderschat-
ten statussymbool.

Egyptisch Dodenboek. (Hiëratisch; papyrus; Nieuwe Rijk; Vati-
caanse Musea, Rome.)

RIJK WORDEN MET VALSE PAPYRI (IN ZES EENVOUDIGE STAPPEN)

- 1 Schrijf een zogenaamd antieke tekst waarvan wetenschappers of verzamelaars hopen dat die bestaat. Dit boek inspireert u met voorbeelden.
- 2 Zorg dat uw vervalsing in het lab niet te herkennen is. Dit boek beschrijft hoe makkelijk dat is.
- 3 Overschreeuw alle twijfel over de herkomst van de papyrus door het creeëren van een hype. Dit boek laat zien hoe.
- 4 Drijf de prijs op door een oudheidkundige een publicatie te laten schrijven. Dit boek verklaart waarom daar altijd wel iemand voor te vinden is.
- 5 Als andere wetenschappers twijfels uiten, volstaat het rookgordijnen op te trekken. Dit boek bevat een smoezenoverzicht.
- 6 Verkoop uw vervalsing onderhands of schenk hem via een stichting aan een museum en profiteer van de belastingaftrek. Ook dat staat in dit boek.

Bedrieglijk echt is voor vervalsers met een kennisachterstand, voor journalisten die de academische rookgordijnen zat zijn en voor mensen die onder het mom van mecenaat een aftrekpost zoeken. Het is overigens ook interessant voor mensen met belangstelling voor de wedloop tussen vervalsers en wetenschappers, voor mensen die ongerust zijn over de teloorgang van de oudheidkunde en voor mensen die meer willen weten over antieke teksten.

JONA LENDERING is oudhistoricus, journalist, reisleader en docent. Hij blogt op MainzerBeobachter.com, beheert Livius.org en schreef diverse boeken. *NRC Handelsblad* prees zijn boek *De klad in de klassieken* als 'een overtuigende liefdesverklaring aan de oudheidkunde'.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

ISBN 978-94-019-1678-3 NUR 683

9 789401 916783